

משולש מבטיח

כחצרת האחרונה של כתביהעת פוליטיקה (מס' 65) פורסם פרק מתוך רומאן גנו של א"ב יהושע בשם מר מאני. המחבר, שלא כדרכו, צירף לסופר ריבוי הקרמה קצרים, שבהם שירטט את תוכנית הרומאן השלם וציינו, ללא הסברים, את החלטתו לגנוזו, שנפלה זמן לא רב אחר שהחל בכתביתו בשנת 1983. הפרק המודפס, מסתבר, הינו פירוק היחיד של הרומאן שהובא לגמר.

מן הראוי לומר מייד ובבהירות: פרק זה הינו קטע הפרוזה הטוב ביותר שכתב יהושע מזה שנים רבות. אמנות הסיפור של יהושע מתגלה בו בסממניה האופייניים אך ברמת תיחום וליטוש, שהמספר הגיע אליה רק לעיתים נדירות. מר מאני צריך היה להתפתח כעין נוסחה מודרנית של רומאן הסאגה המישפחתית. חמשת פרקי המיוערים אמורים היו לעסוק בחמישה דורות של בני מאני, מישפחה יהודית סלוניקאית. בהילוך מן המאוחר אל המוקדם צריך היה הסיפור להעבירנו מחצרים שבנגב בשנת 1982 לאי כרתים כעיצומה של מילחמת העולם השנייה; ממנו לירושלים של סיום מילחמת העולם הראשונה, לאחוזת-כפר ליד העיירה אושוויץ בפולין בימי הקונגרסים הציוניים הראשונים בסוף שנות התשעים של המאה ה"ט ועד לאתונה של ימי "אביב העמים" באמצע המאה (1848). כך היה הסיפור מקיף מרחב היסטורי של 130 שנה ומרחב גיאוגרפי המשתרע ממיזרח אירופה דרך יוון, כרתים וכיירות ועד לירושלים ולנגב.

שומע עלום ואילם

היקף כזה אופיני לרומאן הסאגה המישפחתית, אבל יהושע ביקש לפתח את סיפורו באמצעים שונים לחלוטין מאלו המקובלים ברומאן כזה בנוסחו המסורתי. הוא יתר כליל על האמצעים האפיים. המאפשרים פרישה שהווייה של פנוראמה חברתית והיסטורית ואיץ לו במקומם טכניקה דרמאטית, המבטיחה רווקא רחיסות וקוצר-נשימה והמחייבת הותרת, "פערים" רחבים ברצף הסיפורי-התאורי. זוהי טכניקה של מוגולוג הגוי (לא מוגולוג גנמי), המושמע בסיטואציה מוד שית ובאוזני שומע מוחשי; אלא ששומע זה נשאר עלום ואילם. רביו ותגובותיו נמסרים רק מתוך ההפסקות, ההתנצלויות, התשובות וההתחמקות שבכרטי המוגולוגי-עצמו. באמצעות "שיחות" חד-סיטריות אלה צריכה היתה להתפרש לפנינו מגילת הרומאן כולו, כשלבני מאני עצמו — גיבורי הרומאן — לא יותר להשמע בו אף מלה אחת.

במבט ראשון נראית טכניקה זו מוגבלת ושרי-רותית למדי, וכאמצעי יחיד, החייב לשרת רומאן שלם, היא מעוררת ספקות, תהיות ואף סכרות, שבגללה, כלומר בגלל ההחלטה להשתית עליה את כל מינה הרומאן, נעצרה עבודתו של יהושע על מר מאני והרומאן נדון לגניזה. מכל מקום, בפרק שלפנינו היא מופעלת כאורח יעיל ביותר. מחבר משגי כאן באמצעותה תוצאות מבריקות לא פחות, אם לא יותר, מאלו שבהן אנו מתברכים ביצירותיו המשוכחות ביותר.

זהו קטע הפרוזה הטוב ביותר שכתב א"ב יהושע מזה שנים רבות. אמנות הסיפור שלו מתגלה בו בסממניה האופייניים אך ברמת תיחום וליטוש. שהמספר הגיע אליה רק לעיתים נדירות

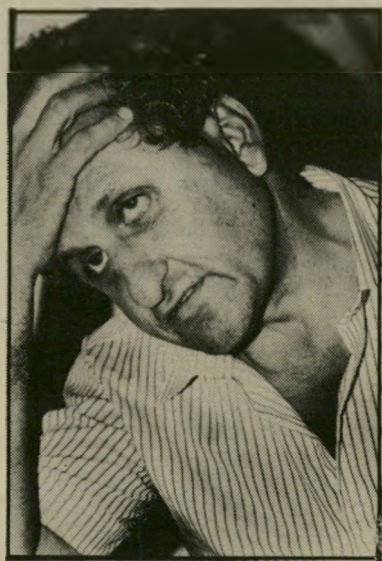
המוגולוגיט של הפרק המודפס (הוא הפרק השלישי, הירושלמי, בתוכנית הרומאן) הוא לייטנאט אייבור סטיבן הורביץ, בן המהגרים יהודיים ממיזרח אירופה שהתעשרו באנגליה והתאגלו כמיטב יכולתם. הבן, בוגר בית-הספר למשפט של אוניברסיטת קיימברידג', משמש פרקליט צבאי בחיל-הכובש הבריטי בפלשתינה בשנים 1917-1918. הוא מופיע לפנינו יום אחד לפני הפועתו כתובע במישפט צבאי, שבו עומד הוא לתבוע עונש-מוות למרגל יהודי ירושלמי, הוא מר מאני של פירקנו, שמסר סודות צבאיים לצבאות תורכיה וגרמניה והסב בכך נזק כנפש וברכוש לממלכה המאוחדת ולמאמץ המילחמתי שלה.

השופט הצבאי הבריטי

המאוזן שקולו אינו נשמע הוא קולונל מייקל וורדהאוז, חייל בריטי מיקצועי ממוצא ולשי, מי שבליה שנים רבות במיזרח התיכון, השתתף בקרבות הבלימה של הצבא הגרמני על נהרות

המארן והסוס, נפצע פצעים קשים, איבד את זרועו ואת מרבית מאור-עיניו ונעשה שתיין ואיש-מרון, שהכל חוששים מפניו. הפיקוד העליון שמח לספח אותו לחילות אלגנטי ולשלחו למיזרח התיכון בתור שופט צבאי, אף כי הוא מחוסר השכלה ונסיון מישפטיים.

וורדהאוז יהיה שופטו של מאני. מסתבר, שהוא עדיין לא פתח את תיקו. לייטנאט הורביץ מנסה באורח דיסקרטי לסכם בשבילו את פרטי הפרשה. נושא המוגולוג שלו הוא, אפוא, מר מאני, "פיש" עו", לפע הבגידה בכריטיניה (מאני הוא בוגד הצפוי לעונש-מוות כיוון שהוא מחזיק בידיו אורחות כריטיות). מאני הוא יהודי ירושלמי ממוצא "תורכי". אביו נטשו בילדותו, ואמו האוהבת, ש"התיידדה עם הקונסול הבריטי בירושלים, הצליחה להשיג בשבילו את הדרוכון הבריטי המאוה (ברור, שהורביץ חושד במאני, שהוא בנו הבלתי-חוקי של הקונסול). כמינהגם של אנשי הלכאנט סיגל לעצמו מאני לשונות הרבה וכך נעשה למתורגמן רישמי של הצבא הבריטי בפלשתינה. הוא אף עשה את מלאכתו כאמון עד שהתגלגל לידיו טלפס הצהרתו הידועה של שרה-חוק, הלורד בלפור, משנת 1917. אז תקפה אותו תזוית משור גבוה. הוא החל לנצל את תפקידו הצבאי לרעה, ובהופעותיו כמתורגמן בכפרים הערביים פנה אל התושבים בנאומים נרגשים שבהם הזהירים מפני האסון הצפוי להם ולפלשתינה, מולדתם. כדי להגיע גם אל אותם חלקי הארץ הגתונים עדיין ביי התורכים, העביר סממכים צבאיים חשובים

א"ב יהושע: פרק מרומאן

לאוייב. כתמורה התירו לו שילטונות הצבא התורכי לשאת את רביו נגד הצהרת בלפור ותוצאותיה הצפויות גם באוזני הכפריים החיים בעבר השני של קו החזית. הכפריים, כמובן, לא הבינו מה הוא שר.

לייטנאט הורביץ משמיע דברים נלהבים, מסוככים, נפתלים ומלאי רמזים בעניינו של מאני. בעוד דברים אלה מגלים את האינטליגנציה הערה שלו הרי הם חושפים בעיקר את מעמדו המפוקפק כיהודי, המנסה להיות בריטי יותר מן הבריטים והמודע לכישלון נסיונו זה. מוצאו המיזרח-אירופי נתון אותותיו בכל. הוא יודע שוורדהאוז מתייחס אליו כאל זר חנפן ובעל מרפ קים רק בגלל השם. המראה, המישפטיים, האחוריים הנמוכים והכבדים, שטף הדיבור המליצה-הסיפרות' הטרנוני שלי, שהגימגום האציל של קיימברידג' לא מוסס אותו, אלא בעיקר בגלל הלהט המוגזם, האובססיבי שלו, ומשום הענין הארוטי כמעט שהוא מגלה ביחס למרגל הירושלמי.

האידיאולוג הכנעני

הורביץ סקונט ממאני ומ"בגידתו". הם מעור-רים בו סקרנות ללא גבול. אך ניכר, שהוא אינו מבין את האדם ואת מעשיו. את מעשה הריגול וה"בגידה" שלו הוא מסביר כאקט של נקמה (מצידו הן באביו היהודי שנטשו והן באביו הבריטי (הקונסול), שלא העניק לו אפילו הכרה למחצה. אבל פירוש פסיכולוגיטטי זה אינו מגלה אלא את בעיותיו וקשייו הנפשיים של הורביץ עצמו, את עמידתו המתוחה כלפי אביו היהודי המיזרח אירופי מזה וכלפי אביו המאומץ — דמות הג'נ' טלמן הבריטי המושלם — מזה. הורביץ רואה במאני רק את נבואתו הטסועה של עצמו.

מדבריו המתארכים למדים אנו, הקוראים, על המשמעות האמיתית של מעשי מאני, שהורביץ אינו מודע אליה. מאני הוא אולי אדם תמים, אך בשום אופן אינו הוא תימוני רדוד-סתביכים. והו

אדם המתעורר להכרה לאומית-פוליטית. למעשה, הוא האידיאולוג ה"כנעני" הארכיטיפי. האדם הפוליטי הפלשתינאי הראשון וחווה החזון של פלשתינה העצמאית החילונית-הדמוקרטית. זהו תו הלאומית המתעוררת של מאני משוחררת מכל שריד של אופי ערתי או דתי. עם פלשתינה, עמו, מורכב מבני כל העדות והדתות שהיו בארץ לפני 1914. איבנו של עם זה הם ה"זרים" — תורכים, בריטים ויהודים-ציוניים. משני אלה האחרונים, העתידים להציג את הארץ כ"ארבה" ולכרסם את שורשי זהותה הלאומית, ירא מאני כמוחר. הוא

מר. מאני" הוא האדם הפוליטי הפלשתינאי הראשון וחווה החזון של פלשתינה העצמאית החילונית-הדמוקרטית. זהותו הלאומית המתעוררת של מאני משוחררת מכל שריד של אופי ערתי או דתי

נוזק להגן על מולדתו מפניהם ומטיל עצמו — אומנם באורח תמים ובלתי-אפקטיבי — לפעילות פוליטית מסוכנת העלולה להביא למותו. כיהודי גלותי מתבולל ינסה הורביץ לשווא להבין את המשמעות האובייקטיבית, העל-פסיכולוגית של מאני ומעשיו. הן הוא, הורביץ, ויתר על פיתוח חוה של זהות לאומית-פוליטית אותנטית. כיצד יוכל להבין את מניעיו של אדם החותר לפיתוחה של זהות כזאת?

קולונל וורדהאוז נראה מתחילה כג'ינגו בריטי שתיין ואטום. הוא מתגלה בהדרגה כאישיות המאוזנת והעמוקה ביותר של הסיפור, וזהו, ללא ספק, ההישג הגדול ביותר שהשיג יהושע בפרק שלפנינו, כיוון שהתגלות זו מתרחשת מבלי שנשמע אף מלה אחת מפיו של וורדהאוז. בניגוד לתובע שלו, יהודי-גלותי ותלוש, מבין וורדהאוז את מניעיו של מאני ומוזהה נכונה את משמעות "בגידתו", שאינה אלא "מרד" של פטריוט פלשתינאי שניחן, שלא כמרבית בני-עמו, בתחושת מולדת אמיתית. משום כך חותר וורדהאוז, לתדהמתו של הורביץ, לביטול התביעה והמישפט. באמצעות הטלת ספק בכשרות הטכנית של אזרחותו הבריטית של מאני, הוא מבטל את התביעה כעניין הבגידה. על האינטרסים של האימפריה הבריטית הוא מגן בסילוקו של מאני, המורד, מארצו-ישראל. כך מסתיים הפרק בפיתרון עגום אירוני: הבריטי החכם מציל את חיי הפלשתינאי המורד בגירושו מן המולדת, שהקשר עימה הוא עיקר חייו.

חשיבה ציונית-רדיקלית

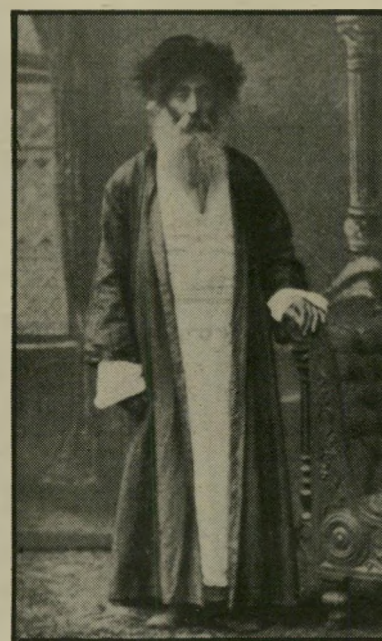
בצירוף מאני-הורביץ-וורדהאוז העמיד יהושע סיפור רכימישורים, המפתח בעת ובעונה אחת רצף פסיכולוגי אמין ומסר אידאולוגי-פוליטי משמעותי. יש בו, בצירוף זה, משום הבעה מלאה של חשיבתו הפוליטית של המחבר וכן התמודדות רצינית ראשונה עם מוצאו הספרדי ועם המחיר הנפשי ששילם בתהליך ההתאשכנזות שלו, שמכוחו כבש את מקומו בלב המימסד הסיפרותי הישראלי. כמובן, אין להבין את מר מאני כאילו הוא רברו הישר של יהושע, המבטא את דעותיו. כשם שאין להבין את הורביץ כאילו הוא נציג הספרדיות של יהושע, המבטא ישירות את מצוקות ההיקלטות התרבותית שלו במימסד הסיפרותי האשכנזי. עם זאת נתן הסיפור ביטוי חריף הן לחשיבה הציונית-רדיקלית של יהושע, שיש בה יסוד ניארכנעני מובהק (בזכות הנור"מאליות) והן ללחצים מורחקים של נידוד תרבותי עמוק, שעד כה לא הוענקה לו הכרה מספקת.

כמובן, תוך כל אלה מגלם הסיפור את אמנות יהושע במיטתו, וכמוהו גם הוא צירוף של ריאליות פסיכולוגיטית וסימבוליות (לעיתים) אל-

יש כאן בסיפור זה משום הבעה מלאה של חשיבתו הפוליטית של א"ב יהושע וכן התמודדות רצינית ראשונה עם מוצאו הספרדי ועם המחיר הנפשי ששילם בתהליך ההתאשכנזות שלו, שמכוחו כבש את מקומו בלב המימסד הסיפרותי הישראלי

גוריו)ם אידא. לעיתים קרובות אין הצירוף של שני אלה עולה בידי הסופר, אך הפעם מבטיחה אותו נוכחותם של השלושה, שני היהודים וה"בריטי" שבצידם. הללו מצטרפים למשולש, שכל צלע מצלעותיו מאירה את השתיים האחרות ומוארת באורן. מכאן המירקם העשירי-להפתי של סיפור זה, הן ברובדו הפסיכולוגי והן ברובדו האידיאולוגי. היהודי חסר תחושת-המולדת, ה"יהודי" מגלה בחוקרבו תחושה זו והבריטי המגיב על השניים בחוכמה ובברירת האנושיות, אשר

חיים לאומיים מלאים עשויים להעניק לטובים ככניה של אומה, משלימים ומעשירים זה את זה. אילו עלה בידי המספר להקים משולשים מעין זה גם בפרקי האחרים של הרומאן, שלעבודה עליהם, יש להנחיה, עתיד הוא לחזור, היתה הגיאור

יהודי פלשתינאי: ראשית המאה

מטריה של מר מאני השלם משמשת מסר לאחד המיבנים הסיפוריים המעניינים ביותר בספרות הישראלית.

תיאטרון

יופי של כיעור

יאקיש ופופצה ב.הקאמרי

מחזה ובימוי: חנוך לוין

תולדות נפילתו ועלייתו של אחד יאקיש הושפז בדרכו אל התכלית האנושית: מכוער ומושפל הוא צועד בלוויית כלתו הדוחה-הדחוויה והוריהם העלובים, בחיפוש אחר הגיורו שיעמיד את אוננו במיכחן הדרך הנכספת, דרך גבר בעלמה.

לכאורה, סיפור קטן על מציאות עלובה של קומץ אנשים מכוערים. אלא שסיפור זה מהווה רק מרכיב אחד בתוך מירקם תיאטרוני המעמיד תמונת-עולם כוללת, עגומה ומרכאת. לצורך יצירתה של התמונה, הופך הקומץ לחבורת אנשים המכתבים את נוכחותם הרומינאנטית לכל אורך הדרך, והמציאות הפרטית העלובה מתפרשת על בימה היוצרת רושם של מרחב אינסופי.

לאורך ההצגה נוצר כעין מתח בין ההתייחסות המאופקת, המוכתבת לכאורה על-ידי הסיפור, לבין התוצר התיאטרוני העשיר שמעמיד הבימאי. אלא שתחושת העורף נובעת גם מן החומר הכתוב, פרי עטו של המחזאי חנוך לוין, וגם מן הביצוע התיאטרוני מעשה-הידיו של הבימאי חנוך לוין. לא פעם נראה כאילו לא אופי הרמויות ומהלך העלילה הם שחייבו את הבימה הגדולה והחשופה, אלא שגודל הבימה הוא שהתביא את תנועת הגדודים הנמרצת של הדמויות. כך גם לגבי חלק מרבייתו. לא פעם נשמעים הדברים יותר כאילו נא להצדיק את נוכחות הדוכרים מאשר לתרום להתרחשות.

הכל מתרחש בהצגה בגדול, הרבה עשייה, הרבה רמויות, הרבה כיעור, הרבה בימה. הכל מוקצן על-ידי ניגודים. תנועה מול קיפאון, עליבות מול תיפארת, יאקיש מול הרבה הורים ודורש-יטובה אחרים. בעשייה בגדול, כמו בעודפות, משתמש המחזאי-בימאי כדי להפוך את סיפור המעשה מסיפורו הפרטי הועיר של אחד יאקיש לסיפור על עולם אינסופי שבו חיים, מתים ונקברים בני-אדם, עולמם של הכל. על מצבו של עם זה מדברת ההצגה. המכל של כיעור, עליבות ואי-אנונות, מצב שבו גם הפיתרון אינו אלא ההכרה בעליבותו של הקיום מול יפפיותו הבלתי-מושגת של החלום. העושה התיאטרוני משמש כאן גם מכשיר לגיווט תגובות קהל. מה שמבטקש אינם סלידה או הסתייגות, כי אם מעקב משועשע אחרי האירועים ואולי גם חיבה לרמויות הפועלות, חיבה מחוייכת שנינונה לא מעט מן הבריונות שבהן משופע הטקסט. רק על רקע תגובות אלה